

FONAMENTACIÓ I HORIZONS DE LA LAÏCITAT

Gonzalo PUENTE-OJEA

Començaré dient que l'afirmació que el laïcisme és un principi indissociable de la democràcia no és una fórmula retòrica. Té una pròpia i solidíssima fonamentació en la filosofia política.

Un estudiós del moviment laïcista, subespècie laïcitat, com es diu ara, en el context europeu, Michel Morineau, deia que el laïcisme no és una creença, no és una fe, — cosa que jo subscric. Si es vol no és una ideologia, en el sentit marxista del terme, és a dir, no és cobertura d'interessos particulars. El que no es pot dir, com diu Morineau, que d'altra banda és estimable pel que fa al seu treball sobre el laïcisme, és que no és una filosofia, no és una doctrina, sinó que és la praxi de la igualtat, des d'una permanent voluntat de reflexionar i d'actuar, sobre la coherència d'un gegantí sistema de socialització dels individus, mitjançant l'ús de la raó i per la utilització crítica de les ciències.

Aquesta generalitat que, en principi, en si mateixa, és bastant òbvia, crec que ens duu a un territori, en l'ordre de les definicions, que disminueix, afebleix, aprima, la robusta filosofia que batega sota el terme i el sistema d'idees denominat «laïcisme». Crec que es necessita una definició del laïcisme que eviti ambigüitats i permeti, per tant, possibilitats de plasmació social en l'àmbit de la pràctica. El laïcisme és, sobretot, una filosofia que, encara que inclou una ontologia de la realitat social, defineix una antropologia molt precisa, tant en termes culturals com psicofísics i, per consegüent, no es pot acceptar aquest 'totum revolutum' que s'agita i s'amalgama al voltant de lexemes com ara 'llibertat', 'igualtat' o 'racionalitat', que després no es defineixen.

És curiós que els tractadistes que han intentat traçar les coordenades del concepte de «laïcisme» i de les seves conseqüències han oblidat qui jo crec que ha estat una figura que, en l'àmbit de la filosofia pròpiament dita, no va ser un filòsof de primer ordre, però que en l'àmbit de l'aplicació dels seus propis principis, inspirat sobretot a França per Auguste Sabatier i, anteriorment, pel gran corrent de pensament que va crear Schleiermacher en l'àmbit de la filosofia europea, a finals del segle XVIII i a principis del XIX, fa una aportació al meu entendre irreplicable i decisiva: Alexander Vinet, un filòsof suís que viu entre 1797 i 1839. L'esquema teòric de Vinet és un excel·lent assaig, crec que fins ara no superat, titulat: «ESSAI SUR LA MANIFESTATION DES CONVICTIIONS», de l'any 1839, que posa precisament les bases, amb gran precisió, de quines són les infraestructures teòriques i filosòfiques sobre les quals se sosté i es funda el concepte de laïcisme, tant en el seu vessant teòric com en el seu vessant pràctic. Diu Vinet en el citat assaig: «Si la societat té una religió és que té consciència. Com prevaldrà la consciència de l'individu contra la consciència de la societat? Només amb la seva consciència s'enfronta l'home a la societat. És impossible oposar sobirania a sobirania, omnipotència a omnipotència, impossible suposar que, de totes les consciències individuals i diverses, de totes elles, resultaria una consciència social. No, si la societat té una consciència ho és a condició que l'individu no la tingui; ja que la consciència és la seu de la religió, si la societat és religiosa, l'individu no ho és».

Realment, jo això ho anomeno «teorema del laïcisme». La idea és la següent: Quin ésser, quin ens, en l'Univers, sobre aquesta Terra, pot i té, en definitiva, això que

es diu 'consciència'? Doncs solament aquells éssers que psicofísicament estan dotats de la consciència, d'una cosa que es diu 'ment'. La societat no té ment, només té ment i consciència l'individu.

Desgraciadament, avui, ja des dels primers segles de la història humana, el pensament ha discorregut sobre la base de suposar que les societats i institucions de caràcter col·lectiu creen i tenen una mentalitat pròpia, una consciència producte de les consciències individuals elevades més o menys a un nivell de transposició metafísica que es diu 'ens social'.

L'Església va transfondre, en perfecta simbiosi amb la saviesa grega, la seva primera idea del Corpus Christi, que ja està en les epístoles paulines, com aquesta espècie de receptacle de consciències que és la fe catòlica per mitjà del baptisme, i es va crear la idea que la institució-Església era, en si mateixa, una institució que posseïa la seva pròpia consciència, la seva pròpia ment, perquè en participar de l'ànima i del cos de Crist s'encarnava, revestint-se d'aquesta condició mística... Aquesta llavor, que en principi sembla que pertany a un àmbit molt sectorial, com era aquella religió del llibre que encara no havia tingut una implantació massa clara en la societat hel·lenística, que era molt minoritària, a poc a poc, quan el poder polític i el poder religiós entren en perfecta simbiosi, aquesta idea esdevé decisiva, 'omniosa', en termes de diccionari.

I així va ser. Perquè fins a l'època actual, es pot dir que gran part de la teoria política i de la teoria filosòfica de les societats està basada en un més o menys inacceptable, manifest o soterrat, sociologisme. Sociologisme posat en evidència no només en pensadors profunds, de gran perfil intel·lectual, com és el cas de Hegel, sinó sobretot en la línia, que semblaria contraposada, del sociologisme positivista, que tindria, sobretot amb Émile Durkheim, carta de naturalesa durant moltes dècades a Europa. D'aquest sociologisme neix primerament aquest concepte d'«ecclesia», d'església que, en termes evangèlics i de la tradició jueva significa simplement 'assemblea'. En tot cas, filant molt prim el concepte, posant-li alguna connotació potser no explícita, seria l'assemblea escatològica. L'assemblea vol dir la reunió dels creients, en aquest moment final, de parusia, en què es produiria la gran instauració del regne de Déu. De manera que l'assemblea no era una institució pública de caràcter pròpiament sociològic, com a poc a poc anava sent l'Església en el curs dels segles.

Doncs bé, això perviu a través del «Volksgeist» ['esperit del poble'] dels romàntics alemanys, a través de la ideologia del nacionalsocialisme, a través de les ideologies nacionalistes de caràcter feixista o de dretes, en què s'esborren els límits amb el feixisme, encara que se l'usi com a aparent enemic, sobretot per part d'un Govern concret, —el d'Aznar—, que encara que s'anomeni liberal, usa el feixisme com a terme, contra ETA, però també contra qualsevol cosa... Llavors realment, els límits s'han esborrat...

Però aquest pensament està penetrat de sociologisme, és a dir, que es parla ja des del segle XIX, de «mentalité primitive», després de «mentalité religieuse» (Durkheim) i, més tard, de consciència col·lectiva. Aquesta és la justificació ideològica, tant filosòfica com sociològica, amb què l'Església ha pogut circular, fins i tot per ambients intel·lectuals del pensament europeu, durant molts anys. Ambients que, insensiblement, han festejat aquesta adulteració del que és una institució, o una associació. Una associació no és més que la reunió de persones per discutir, concordar, parlar, sobre una sèrie de visions, concepcions de l'home, de la societat, de les realitats materials, de la naturalesa física de l'univers, del curs de la història...

Res més que això. Una institució és una «ecclesia», el sentit clàssic de la «koiné», una reunió de persones per celebrar els misteris d'Isis o d'Eleusis en el nivell

religió, o una associació, senzillament, de ciutadans que es reuneixen per a conrear qualsevol activitat, des dels jocs d'envit fins a fomentar l'ús de l'esport, o el de la raó... I una reunió de creients té la mateixa naturalesa: és una simple reunió d'individus, únics, perquè són únics, cada individu és irrepetible i té la seva pròpia consciència. L'Estat no posseeix consciència perquè no té ment. Les ments de les societats són les ments dels ciutadans que, com són no intercanviables, doncs poden donar lloc a una simfonia, més o menys harmoniosa, o a una distonia, en el sentit de tons distints, que conflueixen, dialoguen, perquè l'ús de la raó és dialògic. Partint d'aquestes bases, la institució-Església, tal com està configurades dels segles IV i V fins a l'actualitat, és un permanent sofisma des del punt de vista dels seus fonaments lògics i, des del punt de vista de la seva filosofia política, una aberració. Sostinguda, inconscientment, per sectors de la societat que fins i tot poden no haver-ne estat partidaris. I que s'ha concretat en aquella idea del Corpus Christi que, ara, ja no es diu així, es diu «*Populus Dei*» [Poble de Déu], des de Pau VI, en la definició del que eren les declaracions essencials del cristianisme dels anys setanta, i s'entén com una entitat distinta dels individus, perquè va ser fundada per Déu, basant-se en una ficció analògica, reconeixent-li una personalitat «*per analogiam*» i atribuint -li capacitats per actuar, drets i obligacions des del punt de vista jurídic. Però el que és una pura ficció jurídica no es pot dur al nivell de l'ontologia: no existeixen persones jurídiques' en el sentit de 'persones', sinó que existeixen individus que, en associar-se, l'Estat els reconeix un cert camp d'acció, i per a això s'elabora un codi d'associacions. I entre elles caben tot tipus de creences, incloent-hi les religioses, com unes més entre les altres.

Si partim d'aquesta idea fonamental que, com ningú, va posar de manifest Alexandre Vinet, és evident que tot l'embull històric de l'Església s'ha presentat com una entitat amb drets propis, i en el cas de l'Església, l'arrogació és molt més greu, perquè s'ha tenyit d'una espècie de vestidura de caràcter jurídic internacional. Amb la unificació d'Itàlia sota la monarquia piemontesa, desapareixen físicament els Estats pontificis i l'Església queda reduïda a una entitat volàtil, en l'aire, sense més assentament que les seves casernes a Roma. Allí va decidir emmurallar-se i desconèixer, en el futur, tant als qui li havien usurpat els seus territoris com a aquells que havien reconegut la monarquia italiana. I això va durar fins a Mussolini el 1929, usant el poder polític feixista i els mateixos mètodes de l'Església — també poder polític feixista com es va demostrar en els temps que els Estats pontificis eren regits per Papes sense cap forma de limitació dels poders, confonent absolutisme polític i religió.

Les conseqüències d'aquest error greu, d'ontologia social, d'antropologia, en definitiva, de filosofia, són punts de partida d'un pensament laicista. Quines són les derivacions d'això des del punt de vista del que ens preocupa avui a nosaltres? Doncs està molt clar. En no existir ment col·lectiva, ni tampoc consciència col·lectiva, en afirmar que només existeix consciència individual —només un ens psicofísic com l'ésser humà és un individu que posseeix ment i consciència com a funcions del seu cervell— cal abandonar d'arrel les desviacions organicistes, vull dir, sociologistes, de les associacions confessionals i, en particular, de les Esglésies.

El corollari de tot això és que en l'àmbit de la consciència individual, en la privacitat, en les experiències de la seva intimitat subjectiva, és on l'ésser humà decideix si existeix o no una un horitzó de transcendència espiritual. La fe religiosa només pot ser atribuït de la consciència individual. L'Univers és immanent, s'explica per si mateix, en la seva configuració física, tal com ho coneix la ciència, i la idea de transcendència —que pot ser importantíssima per a certs subjectes humans— és un judici de valor que estatueix un estatut ontològic per a quelcom que no és d'aquest món, que és sobrenatural i que correspon a l'individu decidir, en el seu fur intern, si té o no realitat. És un tema purament personal, no és un tema de discussió pública, sense que pugui tenir cap repercussió pública. Tan sols l'Estat garanteix d'aquests creients en aquesta idea de transcendència —si n'hi ha— a

reunir-se entre ells, sotmetent-se a les regles del dret comú, que no té reu a veure amb el dret públic.

Per tant, l'individu com a únic portador de consciència, l'únic que té la possibilitat de pensar en l'estructura de l'Univers i en l'estructura de l'ésser humà, és l'únic que pot posseir creences. Les societats no les tenen perquè no poden pensar, no posseeixen l'òrgan necessari per a això: un cervell individualitzat.

El poder públic, per tant, no ha d'interferir en el fur íntim, que és el lloc natural de la consciència, ni per obstaculitzar, ni orientar, ni tampoc per regular, sinó únicament per protegir les institucions en els termes del dret comú. El poder públic, l'Estat, no ha d'atorgar a les confessions religioses, o a les Esglésies, cap estatut jurídic diferent i, molt menys, superior al de qualsevol altra associació de qualsevol altre tipus de dret civil comú.

Les religions, per tradicionals que puguin ser, no poden ser altra cosa més que simples associacions de creients, sotmeses al dret comú, i no poden demanar drets que només pertanyen a les persones físiques, als individus. Per tant, no poden demanar un estatut de dret públic que els privilegiï en cap sentit, ni han de ser discriminades en cap sentit, ni positiu ni negatiu, pel conjunt de lleis d'un país. El laïcisme és, doncs, el que és. És més que una filosofia política; és una filosofia de la vida, una ontologia social, que assenyala quina és la naturalesa dels components individuals de la societat, dels individus, i el conjunt d'aquests individus quan s'associen per a activitats col·lectives. Una ontologia social, rigorosament filosòfica, no metafísica. I d'altra banda és, naturalment, una antropologia social i cultural. I d'aquí es deriva una filosofia general que té les seves conseqüències en l'ordre de la filosofia política o de la teoria política de la societat. No pot ser un còmode estereotip, políticament manipulable, per cobrir sinuosament un sistema de regles jurídiques i polítiques al servei d'una ideologia religiosa que reclami un estatut de privilegi que vulgui trencar, d'alguna manera, l'estricta condició de submissió de tota confessió de fe al dret comú que protegeix tot l'àmbit de la privacitat, sense cap discriminació en favor de ningú i que regula el vessant societari de les religions, considerant-les, totes i cadascuna com meres associacions de creients, excloses, per tant, del domini públic i de la vida de l'Estat.

En funció de tot això, el laïcisme és el que és. El rigor en els termes no és cap caprici, cap afegit, sobretot quan aquests termes han estat desenvolupats i consolidats, en el curs d'un pensament coherent i successiu.

El laïcisme ha nascut, en un determinat moment de la història humana, com un element de progrés, una fita irreversible en la consecució d'un nivell superior de pensament i d'un ús de la raó en alguna cosa tan important com la seva concepció del món, la seva concepció de si mateix, les seves concepcions de finalitat. En canvi, el terme «laïcitat» —i no entraré en cap batalla perquè sabem quin és el veritable enemic—, que és un neologisme en el nostre lèxic, ha resultat, en la pràctica, una calculada estratègia, propiciada per certes confessions religioses, donada per adulterar l'ideal laïcista i per buidar-lo de la seva essència definitòria, substituint-lo per un concepte sense definició precisa —al menys, jo no la conec— que permet totes les ambigüitats i oculta les pretensions de dominació i de proselitisme encoberts a l'empara de règims jurídics que es proposen eludir les regles rigoroses de la igualtat cívica i de l'espai de la consciència i la privacitat.

Conferència al «II Encuentro por la Laicidad», Barcelona, juliol 2002. Els textos d'aquella trobada han estat publicats al volum col·lectiu LAÏCITAT I DRET A L'ESPAI PÚBLIC, (Barcelona: Lliga per la Laïcitat 2005).

© dels autors. Reproducció per a ús exclusivament escolar.